

ШЕЛЕСТОВА ЛЮДМИЛА,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
дидактики, Інститут педагогіки НАПН
України, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6057-807X>

Shelestova.luda@gmail.com

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЇХНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАДОВОЛЕННЯ ОСВІТНІХ ЗАПИТІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема інтеграції дослідницької та читацької компетентностей у контексті навчання учнів початкової як важливого аспекту модернізації освітнього процесу відповідно до вимог Нової української школи. Обґрунтовано взаємозумовлений характер цих компетентностей та їхній визначальний вплив на задоволення сучасних освітніх запитів молодших школярів, які зростають в умовах стрімких соціальних змін та інформаційного перенасичення. Аналіз освітніх нормативних документів, зокрема Державного стандарту початкової освіти (2018) та типових навчальних програм, дає змогу окреслити читацьку компетентність як багатогранну особистісну якість. Її становлення передбачає опанування учнями широкого спектра когнітивних процесів. Водночас акцентовано зростаючу значущість розвитку дослідницької компетентності молодших школярів як необхідної умови їхньої готовності до навчання впродовж життя та ефективної взаємодії з інформаційним простором.

Детально проаналізовано структуру читацької та дослідницької компетентностей, виявлено їхні спільні компоненти та ключові точки перетину у процесі формування, серед яких аналітико-інтерпретаційні, критичне та трансформаційні вміння, комунікативні та метакогнітивні навички, а також формування наукового мовлення. На підґрунті аналізу психолого-педагогічних досліджень розкрито особливості когнітивного розвитку молодших школярів, такі як інтеграція наочно-образної пам'яті з мовленням і мисленням, розвиток словесно-логічної пам'яті та уваги, які є визначальними для становлення обох компетентностей.

Окреслено провідні принципи інтегрованого формування читацької та дослідницької компетентностей у початковій школі. Представлено методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу, спрямованого на цілеспрямований розвиток цих компетентностей у їхній взаємодії, зокрема через використання деяких методів і прийомів навчання. Зауважено на пропедевтиці наукового мовлення як важливого аспекту формування дослідницької компетентності молодших школярів, що забезпечує поступове оволодіння науковим стилем та збагачення словникового запасу. Наведено приклади навчальних завдань, які сприяють одночасному розвитку читацької та дослідницької компетентностей, враховуючи потреби та можливості обдарованих дітей.

Ключові слова: читацька компетентність, дослідницька компетентність, початкова освіта, молодші школярі, Нова українська школа, інтеграція, уміння, когнітивний розвиток, обдаровані діти, завдання.

Вступ. У контексті модернізації початкової освіти в Україні, спрямованої на формування всебічно розвиненої особистості, актуальності набуває розвиток ключових компетентностей молодших школярів. Фундаментальні державні документи, такі як Державний стандарт початкової освіти (2018) [1] та Концепція Нової української школи (далі – НУШ), окреслюють основні завдання початкової освіти: всебічний розвиток кожної дитини, розкриття її талантів, здібностей, формування знань і наскрізних умінь з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, а також компетентностей. Зокрема у Концепції НУШ запропоновано «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві» [2, с. 7].

У сучасному світі, що характеризується стрімкими соціальними змінами та надмірним потоком інформації, читацька й дослідницька компетентності набувають особливого значення як фундаментальні складові становлення успішної особистості. Зважаючи на це, поглиблене вивчення особливостей їхнього формування та пошук ефективних шляхів розвитку в молодшому шкільному віці, у контексті актуальних освітніх потреб, становить важливий і перспективний напрям у сучасній педагогічній науці.

Спираючись на Державний стандарт початкової освіти (2018), типові навчальні програми для 1–4 класів, читацька компетентність постає як інтегральна здатність особистості. Вона охоплює елементарне знаходження інформації в тексті, більш складні когнітивні процеси, такі як формулювання прямих висновків, інтерпретація та узагальнення (інтеграція) змісту. Важливим складником є також уміння здійснювати аналіз та оцінювання як змістових, так і формальних характеристик тексту [3], що є надзвичайно важливою в інформаційному суспільстві.

Проте, поряд з усталеним розумінням читацької компетентності, зростає усвідомлення важливості розвитку дослідницької компетентності молодших школярів як невід’ємної складової їхньої готовності до навчання впродовж життя та успішної взаємодії з інформаційним простором, ефективного «керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення» [2, с. 15]. «Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати» [2, с. 15] є фундаментальними у складі дослідницької компетентності молодших школярів. Ці уміння забезпечують успішне залучення дітей до пізнавальної діяльності, закладають основу для розвитку критичного мислення та самостійного здобуття знань у майбутньому. Саме інтеграція та взаємодія дослідницької та читацької компетентностей набуває особливого значення у контексті задоволення сучасних освітніх запитів молодшої школи, оскільки вміння самостійно шукати, аналізувати, критично оцінювати інформацію з різних джерел, включаючи тексти, є необхідною передумовою для формування активної, компетентної та успішної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування читацької компетентності глибоко обґрунтовано в працях провідних українських науковців, серед яких Н. Бібік, О. Вашуленко, В. Мартиненко, О. Савченко, А. Фасоля, Н. Чепелєва, Т. Яценко та інші. Ці дослідники розкрили сутність

читацької компетентності як багатовимірного особистісного утворення, визначили ключові компоненти та обґрунтували ефективні шляхи її розвитку в молодшому шкільному віці. Паралельно, значний внесок у вивчення питань організації дослідницької діяльності молодших школярів зробили такі педагоги, як В. Сухомлинський, І. Бех, М. Вашуленко, Т. Гільберг, А. Гладкова, Н. Зобенько, Т. Мієр, О. Савченко, Л. Сущенко, Р. Шиян та інші. Їхні дослідження висвітлили психолого-педагогічні умови залучення молодших учнів до пошуково-пізнавальної діяльності, розкрили особливості їхньої дослідницької поведінки та обґрунтували значення дослідження для інтелектуального й особистісного розвитку.

Мета статті полягає у виявленні та обґрунтуванні взаємозв'язку між читацькою та дослідницькою компетентностями, а також у розробці методичних рекомендацій щодо їх інтегрованого формування у молодших школярів, включаючи обдарованих дітей.

Виклад основного матеріалу. В освітній системі України компетентнісний підхід є визначальним, що передбачає фундаментальну зміну парадигми навчання. Відбувається свідомий відхід від репродуктивної моделі до активно-діяльнісної парадигми, спрямованої на цілісний розвиток здатності учнів до ефективної практичної діяльності, самостійного застосування набутого досвіду та творчого розв'язання проблем у різних контекстах. Як зазначає В. Мелешко, компетентність у навчанні зумовлює зміщення вектору накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у бік формування та розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній предметній галузі, зокрема й дослідницькій сфері [4, с. 77].

Читацька компетентність є життєво важливою, багаторівневою здатністю розуміти, використовувати, оцінювати тексти для особистісного зростання, соціальної інтеграції та активної участі в суспільстві знань. Згідно із визначенням Національного звіту PISA-2018: «Читацька грамотність – це

здатність учня/студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати участь у житті суспільства» [5, с. 34]. На думку Н. Чепелевої, сутність читацької компетентності полягає в інтегрованому комплексі особистісних та інтелектуальних якостей читача, що забезпечують його ефективну взаємодію з текстом. Ця взаємодія передбачає адекватне розуміння твору через діалог з автором, оцінку прочитаного та вираження власного ставлення, охоплюючи когнітивну, операціональну й комунікативну компетентності [6]. Як зазначає В. Мартиненко, читацька компетентність як складне багатокomпонентне особистісне утворення «є базовою складовою частиною комунікативної і пізнавальної компетентностей і передбачає оволодіння учнями сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу учневі самостійно працювати з різними видами письмових текстів – їх читати, розуміти, знаходити в них потрібну інформацію, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, застосовувати її для вирішення навчально-пізнавальних завдань, у життєвому досвіді, у стандартних і нових ситуаціях. Набутий читацький досвід забезпечує готовність і здатність школярів до подальшого навчання, пізнання, саморозвитку» [7, с. 145–146].

Структура читацької компетентності молодших школярів за В. Мартиненком охоплює взаємопов'язані *мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти*, що знаходять свою реалізацію у змістових лініях навчальної програми з літературного читання для початкової школи з українською мовою навчання.

Мотиваційний компонент читацької компетентності охоплює потреби, мотиви та особистісні установки, що стимулюють учня до читання. Він включає усвідомлення значущості морально-етичних цінностей, культури спілкування, а також розуміння ролі систематичного читання у розширенні знань, підвищенні

успішності в навчанні, задоволенні пізнавальних інтересів та організації змістовного дозвілля.

Когнітивний компонент читацької компетентності включає систему літературознавчих, книгознавчих та бібліографічних знань і уявлень учня. Ці знання застосовуються під час аналізу змісту та структури різних текстів, вибору книг для читання, орієнтування в їхньому змісті та пошуку необхідної інформації. Зокрема, цей компонент охоплює: знання основних тем, назв відомих творів та їх авторів, знання напам'ять програмових поетичних та прозових уривків; розуміння сюжету, композиції, жанру (на початковому рівні), теми, основної думки твору; знання структурних елементів дитячої книги (обкладинка, титул, зміст, передмова, анотація); уміння користуватися бібліотечно-бібліографічною допомогою (абонемент, каталог, виставка) при виборі книг; розуміння правил культурної взаємодії під час обговорення прочитаного тощо.

Операційно-діяльнісний компонент читацької компетентності відображає компетентнісно орієнтовані загальнопредметні та предметні уміння, навички й способи діяльності, оволодіння якими забезпечує досягнення учнями початкової школи певних навчальних результатів. Цей компонент демонструє здатність учня застосовувати набуті знання та вміння для ефективної взаємодії з текстами різних видів, комунікації щодо прочитаного та самостійного пошуку інформації, сприяючи тим самим досягненню визначених навчальних результатів.

Рефлексивний компонент читацької компетентності охоплює рефлексивний досвід, що формується в процесі взаємодії учня з різноманітними текстами. Він спрямований на розвиток ціннісно-сміслової та емоційно-вольової сфер особистості дитини, усвідомлення й оцінку результатів власної читацької діяльності, а також формування оцінювальних суджень і ставлення до змісту прочитаного.

С. Яцина звертає увагу на залучення інтерактивної технології та відповідних методів, прийомів та засобів для формування читацької

компетентності на уроках літературного читання в молодшій школі. Особлива увага звертається на ігрову та дослідницьку діяльність молодших школярів [8].

З позиції сучасних інтеграційних підходів, формування читацької компетентності як складного і багатокомпонентного особистісного утворення є доцільним здійснювати на міжпредметному рівні. При цьому особливої уваги потребує використання різноманітного текстового матеріалу, включаючи як художні, так і наукові тексти. Залучення наукових текстів є важливим для закладання підґрунтя дослідницької компетентності, адже сприяє формуванню вмінь аналізувати факти, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та критично оцінювати інформацію, що є значимим для обох компетентностей.

Урахування закономірностей вікового розвитку та індивідуальних психологічних характеристик молодших школярів є методологічно необхідною умовою формування читацької і дослідницької компетентностей. Важливою ознакою когнітивного розвитку молодших школярів є прогресивна трансформація мислення від переважно образно-інтуїтивного рівня до зародження словесно-логічного. У цьому віковому періоді відбувається активна інтеграція та функціональне використання мовлення як інструменту інтелектуальної діяльності: учні вербалізують свої міркування, відтворюючи в словесній формі процес розумової діяльності та артикуючи кінцевий результат. З початком систематичного навчання в школі наочно-образна пам'ять все тісніше інтегрується з мовленням і мисленням, набуваючи ознак інтелектуалізації. Відповідно, формується та розвивається словесно-логічна пам'ять, що проявляється у здатності дитини виокремлювати суттєві ознаки об'єктів при їхньому відтворенні в пам'яті. Водночас інтенсивно розвиваються зорова та слухова пам'ять, яким властива відносна ейдетичність, що дозволяє дитині запам'ятовувати цілісні образи з високою деталізацією. Поряд з домінуванням мимовільної наочно-образної пам'яті починають формуватися елементи довільного запам'ятовування, коли дитина свідомо ставить перед

собою мнемічні завдання. Таким чином, мнемічна діяльність молодших школярів еволюціонує від безпосереднього запам'ятовування, характерного для дошкільного віку, до опосередкованого, що ґрунтується на осмисленні змісту матеріалу, а не на його механічному повторенні [9, 10, 11].

Достатній рівень розвитку уваги забезпечує оптимальну концентрацію учня на навчальних заняттях, сприяючи ефективному сприйняттю та глибокому усвідомленню інформації, що надається вчителем. Здатність підтримувати стійку увагу протягом тривалого часу значно підвищує ефективність процесів сприйняття, розуміння та запам'ятовування навчального контенту. Паралельно, розвинені когнітивні навички, зокрема логічне мислення, аналітичні здібності та вміння знаходити розв'язання проблем, є важливими передумовами для якісного засвоєння нового матеріалу та його успішного застосування в практичній діяльності [12].

На думку Л. В. Калмикової, саме молодший шкільний вік є критично важливим (сензитивним) періодом для становлення пізнавальної активності та закладання основ дослідницької поведінки дитини [13].

На цьому підґрунті когнітивного розвитку та психологічних особливостей молодших школярів постає важливість формування їхньої *дослідницької компетентності*.

Типова освітня програма О. Савченко «Я досліджую світ» ставить за мету формування в молодших школярів дослідницьких навичок, наукового підходу до пізнання та відповідного мовлення. Для досягнення цієї мети програма передбачає опанування різноманітних доступних способів дослідження, серед яких спостереження, обстеження, експериментування, практична діяльність, вимірювання, систематизація та класифікація даних, встановлення причинно-наслідкових і часових зв'язків, критичне оцінювання отриманої інформації, а також виявлення взаємозалежностей у природних і суспільних явищах [14]. Дослідницька діяльність учнів передбачає творчий підхід до виконання завдань

і включає основні етапи наукового дослідження: визначення проблеми; опрацювання теоретичної бази; формулювання гіпотези; вибір та освоєння методів дослідження; узагальнення даних; формулювання висновків, що утворюють цілісну систему дослідницького процесу. Дотримання цих етапів та послідовність виконання завдань забезпечує досягнення мети, що є показником розвитку дослідницької компетентності учнів [4, с. 79].

Як стверджує Л. Сущенко формування дослідницької компетентності учнів початкових класів в освітньому процесі НУШ «виглядає досить перспективною за умови реалізації принципів організації навчально-дослідницької діяльності учнів, зокрема: гуманізму, інноваційності, випереджального розвитку, відкритості, вибору індивідуальної освітньої траєкторії, продуктивності навчання, особистісної постановки мети учня, партнерства та інтеграції науки й освіти» [15, с. 43].

Дослідницею Л. Сущенко визначені й експериментально перевірені організаційно-педагогічні умови формування дослідницької компетентності учнів початкових класів в освітньому процесі НУШ, зокрема: надання освітньому процесу дослідницької спрямованості шляхом створення навчального середовища активно-пошукового характеру; реалізація потенційних задатків і можливостей учнів молодшого шкільного віку під час виконання пошуково-дослідницьких завдань шляхом застосування диференційованого підходу; набуття і збагачення дослідницького досвіду учнів початкових класів через актуалізацію розвивальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя та здобувачів освіти [15, с. 48].

Спираючись на означення компетентності у Концепції НУШ, в якій зазначено: «Компетентність – це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [2], – можна стверджувати, що у процесі дослідницької

діяльності створюються умови для формування дослідницьких компетентностей школярів, які охоплюють не лише відповідні знання та елементарні дослідницькі уміння, а й внутрішню потребу молодших школярів у дослідницькій діяльності, активну пізнавальну позицію, роботу з інформацією наукового характеру на рівні їхніх вікових можливостей. Таким чином, дослідницька компетентність молодших школярів розглядається нами як інтегративна якість особистості, що проявляється в готовності та здатності до пошукової діяльності, яка виражається через дослідницьку поведінку, вміння організувати та провести дослідження на доступному для молодшого школяра рівні.

Як зазначає М. Вашуленко та С. Дубовик, успішному впровадженню навчально-дослідницької діяльності в освітній процес НУШ сприяє використання педагогом на уроці різноманітних інтерактивних методів і прийомів, що забезпечують розвиток творчої активності молодших школярів, формування у них дослідницьких умінь, дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії та уяви [16].

Отже, структура дослідницької компетентності молодшого школяра являє собою складне інтегративне утворення, що включає низку взаємопов'язаних компонентів, які в сукупності забезпечують його успішну дослідницьку діяльність. Наведемо основні компоненти, які були нами виокремлені у процесі дослідження та обґрунтовані на основі наукових праць [16, 17, 18].

Мотиваційний компонент є своєрідним рушієм дослідницької активності, що визначається природною допитливістю дитини, її стійким інтересом до пізнання нового, прагненням розкривати невідоме та знаходити відповіді на власні запитання про навколишній світ

Когнітивний компонент становить теоретичну основу дослідницької діяльності, включаючи знання про сутність дослідницького процесу, його основні етапи, методи та прийоми, а також розуміння базових наукових понять і принципів, необхідних для проведення елементарних досліджень.

Діяльнісний компонент є практичним втіленням дослідницької компетентності, що проявляється у сформованих вміннях аналізувати проблемні ситуації, виявляти протиріччя та формулювати конкретні дослідницькі проблеми, творчо висувати гіпотези як можливі варіанти розв'язання, планувати етапи дослідження, визначати необхідні ресурси та методи, збирати інформацію з різних джерел, аналізувати отримані дані, систематизувати їх та робити обґрунтовані висновки, що підтверджують або спростовують висунуті гіпотези.

Комунікативний компонент відображає здатність учня ефективно взаємодіяти в процесі дослідження та після його завершення, включаючи вміння чітко й логічно представляти результати власного дослідження в усній чи письмовій формі, аргументовано обговорювати отримані дані, обмінюватися думками з однолітками та дорослими, а також коректно сприймати критичні зауваження.

Рефлексивний компонент спрямований на самооцінку та самовдосконалення дослідницької діяльності, охоплюючи вміння критично оцінювати як сам процес дослідження, його організацію, використані методи та власну активність на кожному етапі, так і досягнуті результати, їхню достовірність, значущість та можливість подальшого застосування.

Важливим елементом становлення дослідницької компетентності виступає пропедевтика наукового мовлення, яка передбачає поетапне засвоєння учнями особливостей наукового стилю, розширення лексичного запасу за рахунок наукової термінології та вдосконалення вміння логічно й послідовно формулювати власні думки.

Аналіз структури читацької та дослідницької компетентностей дозволяє виявити значні області їх перетину:

1. Аналітико-інтерпретаційні вміння. Як читацька, так і дослідницька компетентності передбачають здатність аналізувати інформацію, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, інтерпретувати факти, формулювати висновки.

2. Критичне мислення. Обидві компетентності вимагають вміння критично оцінювати інформацію, розрізняти факти та думки, виявляти приховану інформацію, оцінювати надійність джерел.

3. Трансформаційні вміння. Як в читацькій, так і в дослідницькій діяльності важливо вміти перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (текст у таблицю, схему, модель тощо).

4. Комунікативні вміння. Обидві компетентності передбачають здатність чітко формулювати власні думки, аргументувати свою позицію, вести діалог.

5. Метакогнітивні вміння. І читання, і дослідження вимагають від учнів усвідомлення та контролю власних пізнавальних процесів, планування діяльності, оцінювання результатів, використання стратегій цієї діяльності.

6. Мовленнєві вміння. Формування наукового мовлення є важливим аспектом як читацької, так і дослідницької компетентностей, оскільки воно забезпечує здатність розуміти та створювати наукові тексти.

Ці точки перетину створюють основу для інтегрованого підходу до формування читацької та дослідницької компетентностей, що дозволяє оптимізувати освітній процес та підвищити його ефективність.

Інтегроване формування читацької та дослідницької компетентностей ґрунтується на *принципах системності та цілісності* (формування компетентностей має бути цілісним процесом, який охоплює всі їх компоненти та враховує взаємозв'язки між ними), *діяльнісного підходу* (компетентності формуються лише в процесі активної діяльності учнів, тому необхідно створювати ситуації, які вимагають від дітей як читацької, так і дослідницької активності), *індивідуалізації та диференціації* (необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, їхній рівень розвитку та темп навчання, особливо коли йдеться про обдарованих дітей, для яких важливо створювати додаткові можливості для розвитку), *поступового ускладнення* (завдання для формування компетентностей мають поступово ускладнюватися відповідно до

зростання можливостей учнів), *принцип проблемності* (читацька та дослідницька діяльність мають організовуватися навколо проблемних питань, які стимулюють пізнавальну активність дітей), *принцип інтеграції різних видів діяльності* (необхідно створювати умови для інтеграції читання та дослідження в різних навчальних ситуаціях та на матеріалі різних предметів, зокрема природознавства), *принцип рефлексивності* (важливо сприяти розвитку у дітей здатності до рефлексії власної діяльності, усвідомлення процесів читання та дослідження, *принцип пропедевтики наукового мовлення* (необхідно забезпечити поступове введення елементів наукового стилю в мовленнєву діяльність учнів, що створює основу для їхньої подальшої дослідницької роботи).

Для інтегрованого формування читацької та дослідницької компетентностей доцільно використовувати відповідні методи та прийоми. Зазначимо деякі з них:

1. Метод проєктів. Виконання проєктів, які вимагають як роботи з текстами, так і проведення досліджень, дозволяє інтегрувати формування обох компетентностей. Наприклад, проєкт «Тварини нашого краю» може включати читання наукових текстів, спостереження за тваринами, створення інформаційних карток.

2. Метод проблемного навчання. Створення проблемних ситуацій, які можна вирішити через читання текстів та проведення досліджень, стимулює розвиток обох компетентностей. Наприклад, проблемне питання «Чому листя змінює колір восени?» спонукає дітей до пошуку інформації в текстах та проведення спостережень.

3. Метод керованого читання-дослідження. Цей метод передбачає читання тексту з елементами дослідження. Наприклад, під час читання тексту про властивості води учні можуть проводити прості експерименти для перевірки інформації з тексту.

4. Прийом «Передбачення та перевірка». Перед читанням тексту учні висловлюють припущення щодо його змісту, а потім перевіряють їх. Цей прийом розвиває як читацькі вміння (прогнозування, перевірка розуміння), так і дослідницькі (висування гіпотез, їх перевірка).

5. Прийом «Дерево питань». Після читання тексту учні формулюють різні типи питань: фактичні (що? де? коли?), інтерпретаційні (чому? як?), оцінювальні (чи добре це? що краще?), творчі (що було б, якщо...?). Ці питання можуть стати основою для перетворення пошукових питань на дослідницькі та здійснення подальших досліджень.

Відповідно до визначених вчителем методів і прийомів навчання для інтегрованого формування читацької та дослідницької компетентностей можна використовувати різні типи завдань: завдання на прогнозування (наприклад: «Прочитай заголовок тексту “Чому йде дощ?” та спробуй передбачити, про що буде текст. Які питання про дощ ти хотів би дослідити?»); завдання на перевірку інформації (наприклад: «Прочитай текст про властивості магніту. Перевір, чи відповідає дійсності інформація про те, що магніт притягує всі метали»); завдання на перетворення інформації (наприклад: «Прочитай текст про тварин нашого краю. Створи таблицю, яка відображає, чим харчуються різні тварини»); завдання на пошук інформації (наприклад: «Прочитай текст про життя бджіл. Знайди інформацію про те, як бджоли збирають нектар. Перевір цю інформацію, спостерігаючи за бджолами на квітах»); завдання на формулювання запитань. (наприклад: «Прочитай текст про Сонячну систему. Які запитання у тебе виникли після читання? Які з цих запитань ти можеш дослідити самостійно?»); завдання на створення власних текстів (наприклад: «Проведи спостереження за погодою протягом тижня. Запиши результати спостережень у вигляді щоденника погоди»); вправи на розвиток наукового мовлення (наприклад: «Опиши результати свого експерименту, використовуючи план опису результатів дослідження»).

Обдаровані діти часто виявляють підвищений інтерес до читання та дослідницької діяльності, що створює сприятливі умови для розвитку відповідних компетентностей. Виявлення обдарованості у сфері читання та дослідження може відбуватися через спостереження за поведінкою дітей, аналізу результатів їхньої діяльності, проведення спеціальних діагностичних процедур.

Для розвитку обдарованості важливо створювати збагачене освітнє середовище, яке пропонує:

- доступ до різноманітних джерел інформації (книги, енциклопедії, електронні ресурси);
- можливості для проведення досліджень (обладнання, матеріали, час);
- інтелектуальні виклики (складні проблеми, відкриті питання);
- свободу вибору (теми, методів, форм представлення результатів);
- підтримку ініціативи та самостійності;
- можливості для презентації та обговорення результатів.

Для обдарованих дітей необхідно диференціювати завдання, спрямовані на формування читацької та дослідницької компетентностей. Обдарованим дітям пропонуються тексти та дослідницькі завдання підвищеної складності, які відповідають їхньому рівню розвитку. Такі учні можуть опрацьовувати більший обсяг інформації, використовувати декілька джерел, проводити більш тривалі та складні дослідження. Обдарованим учням надається більше свободи у виборі теми, методів, форм представлення результатів, вони отримують менше допомоги від учителя, а завдання для них містять більше можливостей для творчості, пропонують знаходити нестандартні рішення, створювати оригінальні продукти.

Висновки. Комплексне формування умінь молодших школярів через взаємодію читацької та дослідницької компетентностей є необхідною умовою задоволення сучасних освітніх запитів. Спільні компоненти цих компетентностей (аналітико-інтерпретаційні, критичні, трансформаційні,

комунікативні та метакогнітивні вміння) створюють основу для їх інтегрованого формування. Врахування психолого-педагогічних особливостей молодших школярів, поступовий розвиток абстрактно-логічного мислення, наочно-образна пам'ять, що активно інтегрується з мовленням та мисленням, набуваючи якісно нового, інтелектуалізованого характеру, емоційність сприйняття, допитливість та ін. дозволяє розробити ефективні підходи до формування цих компетентностей.

Інтегроване формування читацької та дослідницької компетентностей передбачає використання відповідних принципів, методів, прийомів навчання. Розроблена типологія навчальних завдань дозволяють ефективно організувати процес формування цих компетентностей та відстежувати його результати.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою методики інтегрованого формування читацької та дослідницької компетентностей для різних класів початкової школи, а також з вивченням впливу цифрових технологій на цей процес.

Використані джерела:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Рекомендації щодо формування читацької компетентності учнів на рівні початкової школи. URL: <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/chyt-gram-24-10-22.pdf>
4. Мелешко В. Деякі аспекти розвитку дослідницьких компетентностей учнів, схильних до наукової діяльності. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2022. № 29. С. 75–81.
5. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / [кол. авт.: М. Мазорчук (осн. авт.), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.]. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.
6. Чепелева Н. В. Технології читання. Київ : Главник, 2004. 95 с.

7. Мартиненко В. О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. *Збірник наукових праць : Педагогічна освіта: теорія і практика*. Вип. XV. Кам'янець-Подільський. 2013. С. 145–151.
8. Яцина С. М. Особливості методики використання інтерактивної технології навчання на уроках літературного читання в початковій школі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 3. С. 127–132.
9. Шелестова Л. В. Діагностика картини світу у старших дошкільників та молодших школярів. Київ : Фенікс, 2016. 416 с.
10. Шелестова Л. В., Барановська О. В. Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у початковій школі: методичний посібник / наук. ред. д. пед. наук, проф. О. В. Малихін. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 225 с.
11. Литвин, І. М., Зорочкіна, Т. С., Шпак, В. П. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 4. С. 346–356.
12. Зобенько Н. А., Нінова Т. С., Яцина, С. М. Розвиток особистості молодшого школяра засобами інноваційних технологій (на матеріалі природничо-гуманітарних дисциплін)» : монографія. Черкаси : Вид. від. ДП «Черкаський НДІТЕХІМ», 2021. 160 с.
13. Калмикова Л. В. Інтерактивні методи навчання у початковій школі: теорія і практика. Київ: Педагогічна думка, 2019. 245 с.
14. Типова освітня програма для закл. заг. серед. осві-ти / розроб. під керівн. О. Я. Савченко. 3–4 класи. 2019. URL: <https://nushub.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/typova-osvitnya-programa-3-4-klasy-savchenko-yuliya-romanenko.pdf>
15. Сущенко Л. О. Дидактичні засади формування дослідницької компетентності здобувачів початкової освіти у процесі навчання : результати дослідження. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 2. С. 42–49. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.7>
16. Вашуленко М., Дубовик С. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*. 2019. № 9. С. 3–6.
17. Головань М., Яценко, В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*. 2017. № 7(1). С. 55–62. URL: <https://doi.org/10.55056/fund.v7i1.590>
18. Фомін О. М. Наукові засади формування дослідницької компетентності обдарованих учнів в рамках діяльності Малої академії наук. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 2. С. 49–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_2_15

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018) Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoї osvity [On approval of the State standard of primary education],

© ГО «Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами»

© Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

© Шелестова Л.

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 87. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

2. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

3. Rekomendatsii shchodo formuvannya chytatskoi kompetentnosti uchniv na rivni pochatkovoї shkoly [Recommendations for the formation of reading competence of primary school students]. Retrieved from: <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/chyt-gram-24-10-22.pdf> [in Ukrainian].

4. Meleshko, V. (2022). Deiaki aspekty rozvytku doslidnytskykh kompetentnosti uchniv, skhylnykh do naukovoї diialnosti [Some aspects of the development of research competencies of students prone to scientific activity]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy*, (29), 75–81. [in Ukrainian].

5. Mazorchuk, M., Vakulenko, T., Tereshchenko, V., Bychko, H., Shumova, K., Rakov, S., Horokh, V., et al. (2019). *Natsionalnyi zvit za rezultatsy mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity PISA-2018* [National report on the results of the PISA-2018 international survey of educational quality] (M. Mazorchuk, Ed.). Kyiv: UTISOIAO. [in Ukrainian].

6. Chepelieva, N. V. (2004). *Tekhnolohii chytannia* [Reading technologies]. Kyiv: Hlavnuk. [in Ukrainian].

7. Martynenko, V. O. (2013). Struktura i zmist chytatskoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Structure and content of reading competence of junior schoolchildren]. *Zbirnyk naukovykh prats : Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, XV, 145–151. [in Ukrainian].

8. Yatsyna, S. M. (2022). Osoblyvosti metodyky vykorystannia interaktyvnoi tekhnolohii navchannia na urokakh literaturnoho chytannia v pochatkovii shkoli [Peculiarities of the methodology of using interactive learning technology in literary reading lessons in primary school]. *Akademichni studii. Seriia «Pedahohika»*, (3), 127–132. [in Ukrainian].

9. Shelestova, L. V. (2016). *Diahnostyka kartyny svitu u starshykh doshkilnykiv ta molodshykh shkoliariv* [Diagnostics of the world picture in older preschoolers and younger schoolchildren]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].

10. Shelestova, L. V., & Baranovska, O. V. (2024). *Indyvidualizatsiia navchannia v umovakh zmishanoi formy orhanizatsii osvitnoho protsesu u pochatkovii shkoli: metodychnyi posibnyk* [Individualization of learning in the conditions of a blended form of organization of the educational process in primary school: a methodological guide] (O. V. Malykhin, Ed.). [Electronic edition]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita». [in Ukrainian].

11. Lytvyn, I. M., Zorochkina, T. S., & Shpak, V. P. (2024). Psykholohichni osoblyvosti ditei molodshoho shkilnoho viku [Psychological features of children of

primary school age]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, (4), 346–356. [in Ukrainian].

12. Zobenko, N. A., Ninova, T. S., & Yatsyna, S. M. (2021). *Rozvytok osobystosti molodshoho shkoliara zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii (na materialy pryrodnycho-humanitarnykh dystsyplin)* [Development of the personality of a younger student by means of innovative technologies (based on the material of natural and humanitarian disciplines)]: monohrafiia. Cherkasy: Vyd. vid. DP «Cherkaskyi NDI TEKhIM». [in Ukrainian].

13. Kalmykova, L. V. (2019). *Interaktyvni metody navchannia u pochatkovii shkoli: teoriia i praktyka* [Interactive teaching methods in primary school: theory and practice]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

14. Savchenko, O. Ya. (Ed.). (2019). *Typova osvitnia prohrama dlia zakl. zah. sered. osvity. 3–4 klasy* [A typical educational program for general among. Education 3–4 classes]. Retrieved from: <https://nushub.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/typova-osvitnya-pro-grama-3-4-klasy-savchenko-yuliya-romanenko.pdf> [in Ukrainian].

15. Sushchenko, L. O. (2022). *Dydaktychni zasady formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti здобувачів початкової освіти у протсесі навчання : результати дослідження* [Didactic principles of forming research competence of primary education seekers in the learning process: research results]. *Akademichni studii. Seriia «Pedahohika»*, (2), 42–49. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.7> [in Ukrainian].

16. Vashulenko, M., & Dubovyk, S. (2019). *Formuvannia doslidnytskykh umin na urokakh ukrainskoi movy* [Formation of research skills in Ukrainian language lessons]. *Uchytel pochatkovoї shkoly*, (9), 3–6. [in Ukrainian]

17. Holovan, M., & Yatsenko, V. (2017). *Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist»* [Essence and content of the concept "research competence"]. *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli*, (7(1)), 55–62. <https://doi.org/10.55056/fund.v7i1.590> [in Ukrainian].

18. Fomin, O. M. (2013). *Naukovi zasady formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti obdarovanykh uchniv v ramkakh diialnosti Maloi akademii nauk* [Scientific principles of forming research competence of gifted students within the activity of the Junior Academy of Sciences]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 2(2), 49–52. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_2_15 [in Ukrainian].

Liudmyla SHELESTOVA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Research Fellow, Leading
Research Fellow of the Department of
Didactics, Institute of Pedagogy of the
National Academy of Educational

THE DEVELOPMENT OF RESEARCH AND READING COMPETENCIES IN THEIR INTERACTION AS A NECESSARY CONDITION FOR MEETING THE EDUCATIONAL NEEDS OF PRIMARY SCHOOL

Abstract. The article addresses the topical issue of integrating research and reading competencies within the context of primary school student education, viewed as a crucial aspect of modernizing the educational process in accordance with the requirements of the New Ukrainian School. The interdependent nature of these competencies and their significant impact on meeting the contemporary educational needs of younger schoolchildren, growing up in an environment of rapid social changes and information overload, are substantiated. Analyzing educational regulations for primary education in Ukraine allows us to define reading competence as a multifaceted personal quality. Its development involves students mastering a wide range of cognitive processes. Simultaneously, the increasing importance of developing research competence in younger schoolchildren as a necessary condition for their lifelong learning readiness and effective interaction with the information space is emphasized.

The structure of reading and research competencies is analyzed in detail, identifying their common components and key points of intersection in the formation process, including analytical-interpretive, critical, and transformational skills, communicative and metacognitive abilities, as well as the development of scientific speech. Based on the analysis of psychological and pedagogical research, the peculiarities of the cognitive development of younger schoolchildren are revealed, such as the integration of visual-figurative memory with speech and thinking, the development of verbal-logical memory and attention, which are decisive for the formation of both competencies.

The leading principles of the integrated formation of reading and research competencies in primary school are outlined. Methodological recommendations for organizing the educational process, aimed at the purposeful development of these competencies in their interaction, particularly through the use of certain teaching methods and techniques, are presented. Attention is drawn to the propaedeutics of scientific speech as an important aspect of the formation of research competence in younger schoolchildren, which ensures the gradual acquisition of a scientific style and the enrichment of vocabulary. Examples of learning tasks that contribute to the simultaneous development of reading and research competencies, taking into account the needs and capabilities of gifted children, are provided.

Keywords: reading competence, research competence, primary education, younger schoolchildren, New Ukrainian School, integration, skills, cognitive development, gifted children, tasks.

